

De Brusselse broeders en de boekdrukkunst

Hoewel de Moderne Devotie vaak in verband is gebracht met het drukken van religieuze literatuur voor leken, was de betrokkenheid van de Broeders van het Gemene Leven bij de vroege boekdrukkunst eigenlijk niet zo groot.

› Afbeelding van een zestiende-eeuwse drukpers in de drukkerij Plantijn te Antwerpen.

Een schamele oogst

Bovendien drukten de broeders vaker liturgische boeken in het Latijn dan teksten in het Nederlands. In totaal zijn er maar vijf broederhuizen die over een drukpers beschikten: Marienthal (1474), Brussel (1475), Rostock (ca. 1475), Gouda (ca. 1486) en Den Bosch (1525). Slechts drie van deze broederhuizen lagen in de Nederlanden. De bewoners van het Brusselse huis van Nazareth maakten bovendien maar tien jaar lang, tot 1485, gebruik van hun pers.

De enige boekdrukkerij in Brussel

De Brusselse gemeenschap van Broeders van het Gemene Leven werd gesticht door toedoen van het echtpaar Filips van den Heetvelde en Katherina Stofs. Zij schonken de broeders in 1422 een huis in de Putterijstraat. Aanvankelijk hielden de broeders zich bezig met het afschrijven en binden van boeken. Rond 1475 besloten ze ook een boekdrukkerij op te zetten, waarbij ze hulp hebben gehad van iemand die het vak verstond. Vermoedelijk was dit de drukker Johan Veldener, destijds werkzaam in Leuven. De drukkerswerkplaats van de broeders was bijzonder. Het was de enige boekdrukkers die in het vijftiende-eeuwse Brussel te vinden was.

We kennen nu nog 37 drukken die door de broeders zijn vervaardigd. Opvallend genoeg is maar een van die boeken in

het Nederlands: het gaat om een getijdenboek in de vertaling van Geert Grote. De meeste boeken die de broeders drukten waren dus in het Latijn geschreven en niet bedoeld voor leken. Welke teksten drukten de broeders dan wel?

De productie van de Brusselse broeders richtte zich vooral op het drukken van de werken van de kerkvaders en latere christelijke auteurs, zoals Hieronymus, Gregorius, Bonaventura en Bernardus van Clairvaux. Maar de broeders gebruikten hun loden letters ook om meer recente werken te zetten en te druk-

› Openingsblad van de druk van de Brusselse broeders van Arnold Gheylhoven, *Gnotosolitos sive Speculum conscientiae*.

ken, zoals die van Johannes Gerson en Pierre d'Ailly. Regelmatig kwam er ook een *brevier van hun drukpers, een enkele keer een aflatbrief of schoolboekje. De broeders drukten slechts één juridische tekst, en eenmaal waagden ze zich aan het drukken van de heiligenlevens van de Duitse keizer Hendrik II († 1024) en zijn echtgenote Kunegonda († 1033). Het boekje met de levens van Hendrik en Kunegonda is het enige boek dat de broeders produceerden waarin illustraties (houtsneden) te vinden zijn.

Gewetensonderzoek met Petrarca

Een hoogtepunt in de productie van de broeders is het omvangrijke werk *Gnotosolitos sive Speculum conscientiae* (Ken Uzelf, of Spiegel van het geweten) van de jurist en vroege humanist Arnold Gheyloven van Rotterdam († 1442, afb. op p. 36). Deze geleerde studeerde in Wenen, Bologna en Padua. Rond het jaar 1407 trad hij in bij de reguliere *kanunniken van het klooster Groenendaal, dat zich een paar jaar later aansloot bij het Kapittel van Windesheim. Gheyloven citeerde als eerste schrijver in de Nederlanden de werken van Petrarca (1304-1374), en kende daarnaast ook de werken van Dante (1265-1321) en Boccaccio (1313-1375). De bibliotheek van de Groenendaalse kanunniken verrijkte hij met boeken die hij tijdens zijn studiereizen had gekocht en met boeken die hij zelf schreef. Een van die boeken was het breed opgezette *Gnotosolitos*, dat de gelovige langs vrijwel alle geloofsartikelen leidt, en daarmee een hulpmiddel is bij gewetensonderzoek. Gheyloven voltooide deze tekst in de jaren 1423-1424. Meer dan vijftig jaar later, op 25 mei 1476, kwam de tekst van de pers van de Brusselse broeders. Met 472 bladen is dit meteen ook het dikste boek dat de broeders produceerden. Ze gebruikten voor de druk waarschijnlijk de *autograaf die Gheyloven zelf in Groenendaal had geschreven. Dit wijst erop dat ze directe contacten hadden met dit klooster. Het is helaas niet bekend of dit origineel nu nog bestaat en waar het zich bevindt. Wel zijn er nog meer dan dertig exemplaren bekend van de gedrukte editie, meestal voorzien van versierde initialen, die na het drukken met de hand waren aangebracht. De exemplaren worden bewaard in bibliotheken over de hele wereld, van Basel tot Brugge en van Cambridge tot Californië. Het is niet bekend waarom de broeders na tien jaar stopten met hun drukkerij. Ze hadden in ieder geval in Brussel geen concurrentie van collega-drukkers. Die waren er immers niet. Het is speculatief, maar het zou goed kunnen dat de broeders onvoldoende commercieel inzicht hadden om succesvol een drukkerij te runnen en daardoor uiteindelijk de hoge kosten niet konden dragen. ◀